

מבט על, גיליון 1129, 14 בינואר 2019

השפעה זרה על תכני השיח הפוליטי: אתגר אסטרטגי חדש

איתי ברון ודוד סימן-טוב

אזהרת ראש השב"כ נדב ארגמן, בנוגע לאפשרות שמדינה זרה תתערב בבחירות לכנסת האמורות להתקיים באפריל 2019, עוררה את השיח בישראל בהקשר זה. בתגובה, הכריז ראש הממשלה בנימין נתניהו שישראל ערוכה לסכל כל התערבות קיברנטית בבחירות. אבל, בעוד שעם תקיפת התשתית הטכנולוגית של תהליך הבחירות ניתן להתמודד בכלים מוכרים מתחום הגנת הסייבר, מבצעי השפעה על השיח הפוליטי בזמן מערכת בחירות הם עניין שונה לחלוטין. הלקחים מתהליכי בחירות במדינות במערב בשנים האחרונות מלמדים כי גורמים שונים מקשים מאוד על ההתמודדות של מדינה דמוקרטית עם מבצעי השפעה כאלו. היערכות לסיכול השפעה זרה על הבחירות הקרובות מחייבת לכן הקמת צוות משימה אינטגרטיבי, בשילוב מאמצים של הממשלה, החברה האזרחית, המפלגות, התקשורת והפלטפורמות הגדולות.

השפעה זרה על השיח הפוליטי

בשנה האחרונה הוכנסה ועדת הבחירות המרכזית לרשימת הגורמים שמקבלים הנחייה ממערך הסייבר הלאומי. עם זאת, ההנחיה של מערך הסייבר הלאומי עוסקת בעיקר בהגנה נגד האיומים על התשתית הטכנולוגית (IT) של תהליך הבחירות (ספר הבוחרים, ההודעה לבוחר, רישום התוצאות, דיווח ופרסומן). ואולם, השפעה על תכני השיח הפוליטי בתקופת בחירות הוא איום שונה, שתכליתו להטמיע בשיח רעיונות ומסרים באופן מגמתי וחשאי, במגוון כלים ושיטות. השפעה כזאת יכולה לשבש את התהליך הדמוקרטי גם אם התשתית הטכנולוגית של תהליך הבחירות תופעל כשורה.

תקופת בחירות היא תקופה נוחה מאוד למבצעי השפעה. בתקופה זאת הקיטוב הפוליטי ושסעים אחרים נמצאים בשיאם, הציבור מייחס תשומת לב יתרה להתפתחויות והדרישה למידיות עלולה לגרום לכלי תקשורת ולגורמים פרטיים להפיץ מידע כמעט ללא בדיקה. התערבות בתכני השיח הפוליטי יכולה להוביל להשפעה משני סוגים:

- על תוצאות הבחירות עצמן, היינו - להביא לבחירת מועמד מסוים בבחירות המקדימות במפלגות השונות, או לבחירת מפלגה מועדפת (או גוש מפלגות מועדף) בבחירות לכנסת.
- לנצל את הבחירות כאירוע משמעותי כדי להעמיק את הקיטוב בחברה הישראלית ולפגיעה באמון של הציבור בתהליך הדמוקרטי וברעיונות שעומדים בבסיסו (כולל באמינות תוצאות הבחירות).

מה ניתן ללמוד מבחירות 2016 בארצות הברית?

ההתערבות הרוסית בבחירות לנשיאות שנערכו ב-2016 בארצות הברית מהווה מודל אפשרי למבצע השפעה אסטרטגי כזה על תכני השיח הפוליטי. תכלית ההתערבות הרוסית הייתה רחבה יותר מאשר בחירתו של דונלד טראמפ כנשיא: היא כוונה לנצל את השסעים בחברה האמריקנית כדי להעמיק את הקיטוב בקרבה ולגרום לאבדן האמון של הציבור האמריקני בדמוקרטיה ובתהליך הבחירות. הכוונה הרוסית לא הייתה בהכרח לגרום לציבור האמריקני להאמין במסרים שהופצו, אלא לייצר ספקות, לערער את היכולת להאמין בעובדות בכלל ולפתח מיאוס מהמערכת הפוליטית, עד כדי חוסר רצון להצביע.

לא היה מדובר רק בהפצת "פייק ניוז", אלא במערכה משוכללת שכללה גם גניבת מידע אמיתי ומביך, עריכתו ופרסומו באמצעי תקשורת והדהודו באמצעות צבא גדול של ישויות וירטואליות ("בוטים" ו"טרולים").

היקף ההשפעה של המערכה הרוסית בפועל על תוצאות הבחירות אינו ידוע וספק אם יתברר אי פעם. עם זאת, היא חשפה את ליקויה של ההתארגנות האמריקאית במרחב הסייבר, למרות השקעות עתק של שנים. רוסיה לא תקפה את ליבת הסוד של המערכת האמריקאית או את תשתיותיה החיוניות (שעליהן הגנה ההתארגנות האמריקנית), אלא מצאה דרך להשפיע על תפיסתם והתנהגותם של מיליונים רבים של בוחרים. במובן זה, מה שקרה בארצות הברית בבחירות 2016 הוא "פרל הארבור בסייבר" - הפתעה אסטרטגית מטלטלת בעידן המידע. קהילת המודיעין האמריקאית זיהתה אמנם את הפעילות הרוסית וידעה לתאר את רוב ממדיה הטקטיים. אבל, כיום כבר ברור שלא הייתה לה הבנה טובה של מהות הפעילות הרוסית, תכליתה והשלכותיה.

יתרה מכך, נראה שלא היה בארצות הברית גורם שראה את עצמו כאחראי לסיכול המערכה הרוסית או היה כשיר ארגונית, חוקית, תפיסתית וטכנולוגית, להפעיל מאמץ סיכולי כזה. ואכן, אחד המאפיינים העיקריים של קשיי ההתמודדות עם מאמצי השפעה על השיח הפוליטי הוא היעדרה של ראייה כוללת, המשלבת התבוננות הן על ניסיונות ההתערבות החיצוניים והן על ההשפעה בפועל על השיח הפוליטי. כמו כן נדרש שילוב של התבוננות הן על ההיבטים הטכנולוגיים והן על היבטי התוכן של השיח.

לאחר הבחירות לנשיאות בארצות הברית המשיכו והתפתחו מאמצי השפעה גם במערכות בחירות ובאירועים נוספים באירופה (בין השאר בגרמניה, באנגליה, בצרפת ובאוקראינה).

מאמצי ההשפעה של איראן וגורמים נוספים

גם לגורמים שונים במזרח התיכון יש דוקטרינות מפותחות של מאמצי השפעה על השיח הפוליטי. מאמצים כאלו נוהלו בעבר באופנים שונים ובשנים האחרונות הם מנוהלים בעיקר במרחב הדיגיטלי, בדגש על הרשתות החברתיות. כך, למשל, במהלך החודשים האחרונים נחשפה פעילות השפעה איראנית נרחבת כזאת, שתכליתה העיקרית היא להשפיע על הציבור האמריקאי. המאמץ האיראני נועד להחריף את הפילוג הפנימי בארצות הברית בין קבוצות חברתיות שונות. במסגרת זאת הופצו תכנים בנושאים רגישים וטעונים מבחינה ציבורית בארצות הברית, שסוגנו על מנת להתסיס, להקצין עמדות וללבות שיח מתלהם. כדי להפעיל את המאמץ פיתחה איראן, במשך כמה שנים, רשת ענפה ומסונכרנת של אתרי חדשות מזויפים וישויות מדיה חברתית מזויפות, בעלות רושם מהימן, יצרה סביבם שיח ברשת ושילמה עבור פרסומם.

מאמץ דומה, אם כי בהיקף מוגבל יותר, זוהה בשנת 2018 גם בניסיון לגרום לציבור הישראלי לפקפק במדיניות הישראלית ובתהליך קבלת ההחלטות בנושאים ביטחוניים.

הקושי להתמודד

הקיטוב הפוליטי בחברה הישראלית והשסעים הקיימים בה הופכים גם את ישראל למועמדת למבצעי השפעה כאלו. הלקחים מאירועי הבחירות בשנים האחרונות מלמדים כי גורמים שונים מקשים מאוד על ההתמודדות של מדינה דמוקרטית עם מבצע השפעה כזה. הרצון "לנקות" את השיח מתכנים בלתי-לגיטימיים יוצר מתח מול עקרונות היסוד של השיטה הדמוקרטית, ובראשם ההגנה על חופש הביטוי. קביעת מתחם הלגיטימיות - מה ראוי ומה לא במאמצי ההשפעה, מתגלה גם היא כבעייתית. החשש המוצדק של גורמים רבים בישראל מכך שיהיה גורם כלשהו שיהיה אמון על התכנים, מהווה בלם מרכזי מפני התמודדות מול התופעה. קשיים נוספים קשורים בצורך לשלב התבוננות הן על ההיבטים הטכנולוגיים והן על היבטי התוכן של השיח.

קושי נוסף בהתמודדות עם השפעה עוינת על השיח הפוליטי הוא ריבוי הגורמים שיכולים להיות מעורבים בניסיונות השפעה כאלו, מחוץ ומבית (באופן שמקשה להפריד בין מאמצי ההשפעה החיצוניים והפנימיים): מדינות וארגונים שיפעילו מבצעי השפעה במטרה להחליש את המדינה ולהעמיק את הקיטוב; גורמים פוליטיים פנימיים שיפיצו דיסאינפורמציה (ועלולים להדהד, שלא במתכוון, מסרי השפעה חיצונית); גופים לא פוליטיים שיפיצו מידע שקרי, שגוי או מעוות לקידום אג'נדות שונות; וגורמים מסחריים שיהנו מהפופולריות הגבוהה של מידע שקרי. קשה מאוד להפריד בין הגורמים והפעילויות, הנערכות כולן באותו מרחב ועושות שימוש באותן הפלטפורמות.

דרכי ההתמודדות

התערבות עוינת בשיח הפוליטי מהווה איום אסטרטגי מסוג חדש. ההתמודדות עם איום זה מהווה אתגר רב ממדי ומורכב, המחייב התמודדות מערכתית הן בשגרה והן בתקופת הבחירות עצמה. לקראת הבחירות הקרובות לכנסת, שתערכנה באפריל 2019, מומלץ לשלב מאמצים ולנקוט מידית את הצעדים הבאים:

- להקים צוות משימה אינטגרטיבי, בין-ארגוני (כולל החברה האזרחית), שירכז ויכוון את ההיערכות ואת כלל המאמצים של הגופים השונים לסיכול מאמצי ההשפעה הזרה על השיח הפוליטי. צוות זה יהיה אמון גם על סוגיית ההתערבה לציבור.
- לקיים סימולציה, עם כלל הגורמים הרלוונטיים, שתצביע על פערים בהיערכות הקיימת ובהבנת האיום, תבחן את דרכי ההשפעה האפשרויות, תחדד את מרחב האחריות והיתרונות היחסיים של הגורמים השונים ותסייע בפיתוח דרכי ההתמודדות.
- להגיע להסכמה בין המפלגות, שלפיה עניין ההגנה על התהליך הדמוקרטי הוא אינטרס משותף ולפיכך מחייב נקיטת צעדים לסימון ברור של תעמולת בחירות, הימנעות משימוש בחשבונות מזויפים ובמידע מטעה ושקרי, ושיפור אבטחת המידע (הניסיון מלמד שמפלגות, פוליטיקאים ומטות בחירות מהווים יעד מרכזי לתקיפה).

- לעודד את הפלטפורמות הגדולות (הרשתות החברתיות וגוגל) להמשיך לממש את יכולתן לזהות ולחשוף את מאמצי ההשפעה העויינים על השיח הפוליטי.
- לעודד את אמצעי התקשורת לממש את אחריותם לבדוק לעומק את המידע שמופץ על ידם (באמצעות מכלולים לבדיקת עובדות וגילוי רגישות לאפשרות של השפעה עוינת).
- להסביר לציבור על אודות התופעה ועל הדרכים להתמודד אתה.